

ב"ה
לפרשת ויקהל-פקודי/

הרב אליקים קרומביין

מצוות המשכן מתוארת בתורה בפירוט עצום ויוצא-דופן. עובדה זו היתה נכונה גם אלמלא חזרה התורה על כל דקדוקי הבניין לא רק בציווי (פרשיות תרומה-תצוה) כי אם גם בביצוע (ויקהל-פקודי). אריכות זו עולה בהיקפה גם על תיאור מקדש שלמה בספר מלכים. לכאורה יכלה התורה לצוות באופן כללי על החלקים העיקריים של המשכן, ולהשאיר את פרטי הבנייה לכשרונותיהם ולדמיונם של בעלי המלאכה, בלי לרדת לרמת הטבעת, הבריה והיתד. משכן שילה, לדוגמה, על כורחנו היה בנוי באופן אחר מהמשכן במדבר, שהרי על פי מסורת חז"ל קירותיו היו מאבן ותקרתו היתה מיריעות, ולא מצאנו נבואה המצווה איך להקימו. ובכן מה נשתנה מצוות המשכן מכל מצווה אחרת? ננסה כאן להציע הסבר.

אופייני לציווי המשכן הוא ההסתמכות על נדיבות לבם של בני ישראל. הקב"ה ציוה שיקחו לו תרומה "מאת כל איש אשר ידבנו לבו". באופן תיאורטי, היה אפשרי שהמשכן לא היה נבנה כלל, אילו לא נענו בני ישראל ונדבו למטרה זו מרצונם הטוב. אכן התורה מספרת באופן מפליג על כך שהעם הביאו עוד ועוד "נדבה בבוקר בבוקר", עד שהיה צורך להעביר קול במחנה שאל יביאו עוד. אכן הסתמכותו של הקב"ה על כל איש אשר ידבנו לבו, אובלשון פרשתנו "אשר נשאו לבו", היתה מוצדקת.

ואולם אנו מוצאים שהכתובים מספרים על התעוררות אנושית בבניין המשכן והמקדש, אפילו בהעדר ציווי ישיר מאת ה'. דוד המלך ידוע, הן בספר שמואל והן בספר תהילים ("אם אתן שנת לעיני לעפעי תנומה, עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב" - פרק קלב), כבעל רצון וחזון בקשר לבניין בית המקדש, בלי שהצטווה על כך.

היה נדמה שרצונו של דוד, ככל שהוא מעורר את הערכתנו, מהווה מדרגה של "לפנים משורת הדין", דבר המתאים לחסיד גדול ולבעל רמה אמונית גבוהה. ואילו לבני-תמותה רגילים, "דיינו מה שציוותה תורה!" כל עוד לא ידוע לנו שהקב"ה דורש זאת מאיתנו, מדוע לנו להתעסק במשכן במקום להגדיל את מעשינו ומאמצינו בתחומים אחרים?

אבל הרמב"ן משמיענו אחרת. בפירושו לתורה (במדבר טז, כא) הוא עומד על הסיבה למגיפה הקטלנית שפרצה בימי דוד: "ואני אומר בדרך סברא שהיה עונש על ישראל בהתאחר בנין בית הבחירה, שהיה הארון הולך מאהל אל אהל כגר בארץ, ואין השבטים מתעוררים לאמר נדרוש את ה' ונבנה הבית לשמו...עד שנתעורר דוד לדבר מימים רבים ולזמן ארוך...". הרי שלדעתו, הקב"ה מצפה שהעם יתעורר מעצמו לבניין הבית, וחיבוק ידים בעניין זה הוא חמור עד כדי גרימת מגיפה איומה.

הכתובים בשמואל ב (ז, ו-ז) מתיחסים לתקופה הארוכה שבה לא נבנה המקדש. כידוע, הקב"ה שלח את נתן הנביא להודיע לדוד שבניין הבית יישאר לבנו, ובתוך דברי הנבואה הזו כתוב: "כי לא ישבתי בבית למיום העלתי את בני ישראל ממצרים ועד היום הזה, ואהיה מתהלך באהל ובמשכן; בכל אשר התהלכתי בכל בני ישראל, הדבר דברתי את אחד שבטי ישראל אשר צויתי לרעות את עמי ישראל לאמר - 'למה לא בניתם לי בית ארזים?' מה כוונת התיאור הזה? ניתן לפרש שאלה דברי ארגעה לדוד, שלא יחשוב שבניין המקדש הוא כל כך דחוף, שכן שנים רבות לא נעשה דבר בעניין ואף הקב"ה לא העיר על כך לאף אחד ממנהיגי ישראל לדורותיהם.

אלא שהרמב"ן מפרש את הפסוקים האלה באופן ביקורתי: "הרי יאשים ה' את דוד, כי השכינה מתהלכת בכל ישראל מאהל אל אהל וממשכן אל משכן, ולא היה אחד בכל שופטי ישראל הרועים אותם מתעורר בדבר, ואמר הכתוב עוד כי גם השם רחוק מהם, ולא דבר לאחד מכולם לבנות הבית..."

ה' רצה שישראל יתעורר על כך מעצמו. אמנם אין לבנות את המקדש בלי ציווי של ה', אבל אילו היה רצון מצד העם, גם הקב"ה היה מתגלה ומצווה. נמצא שמצופה שתהיה "אתערותא דלתתא" לבניית הבית בטרם יבא ציווי מפי הגבורה.

אם נחזור עתה למשכן במדבר, נראה שנוכל מעתה להבין את דברי המדרש הבא: "וכל עניין המנורה והשולחן והמזבח והקרשים והאווה והיריעות וכל כלי המשכן, מפני מה? אמרו ישראל לפני הקב"ה: רבש"ע! מלכי גויים יש להם אוהל ושולחן ומנורה ומקטר קטורת, וכן הוא תכסיסי מלוכה, כי כל מלך צריך לכך, ואתה הוא מלכנו, גואלנו, מושיענו - לא יהיו לפניך תכסיסי

מלוכה?...אמר להם: בני, אותם בשר ודם צריכים לכל זה, אבל אני איני צריך...ואני אשגיח עליכם לטובה בזכות אבותיכם. אמרו ישראל לפני הקב"ה: רבש"ע! אין אנחנו מבקשים את האבות, "כי אתה אבינו, כי אברהם לא ידענו, וישראל לא יכירנו" (ישעיה סג, טז). אמר להם הקב"ה: אם כן, עשו מה שאתם חפצים, אלא עשו אותם כאשר אנו מצווה אתכם... שנאמר "ועשו לי מקדש...ועשו את המנורה..." (- מדרש אגדה, הובא בעיונים חדשים לספר שמות מאת נחמה ליבוויץ ז"ל)

מדרשנו קובע שגם הציווי על בניית המשכן במדבר בא לאחר שהעם התעורר לכך מעצמו, מתוך רצון להתקרב לאביהם שבשמים. על פיו, ציווי המשכן דומה לדיני תורה אחרים המופיעים בעקבות יוזמה של העם - פסח שני, פרשת נחלות, ועוד. אמנם במקומות הנזכרים, פניית העם מוזכרת בפירוש. אבל מאידך, העדר אזכור זה אינו מוכיח שלא היתה יוזמה כזאת. יעיד על כך הציווי בראש פרשת שלח - "שלח לך אנשים ויתורו את ארץ כנען", כאשר ידוע מספר דברים (א, יב) שהיוזמה לכך באה מן העם.

כיצד ידע המדרש שציווי המשכן הוא פרי רצון העם? אפשר שהעובדה שהציווי נשען על "נדיבות לבם" היא האסמכתא של המדרש. הרי כיצד יתכן שתופיע מצווה כה מרכזית בצורה כל כך לא-מחייבת, צורה שלמעשה מעמיד את הביצוע בספק? אין זאת אלא שתפקיד הציווי היה רק להדריך את העם כיצד להגשים את רצונם החזק והבסיסי - בבחינת "עשו מה שאתם חפצים, אלא עשו כאשר אני מצווה..." כמובן, מסתבר גם שהדוגמה של דוד עמדה בפני המדרש - שם רואים שציווי ה' התעכב עד שהיתה אתערותא דלתתא. ומובן עוד שאם נאמץ את גישת הרמב"ן, שהצורך בהתעוררות כזאת הוא עקרוני, בוודאי שיש סיבה נוספת להניח שהיתה פניה כזאת גם בדור המדבר.

אם כנים אנחנו, לא רחוק לשער שכאן מפתח להבין את אריכותה הרבה של הפרשה. שונה המשכן משאר כל המצוות. האחרונות באו "באתערותא דלעילא". אמנם קיבל העם את התורה ברצון, אך ביסוד אותו רצון עמדו הכרת התודה המרוגשת לאחר יציאת מצרים, וההכרה העמוקה של הכניסה לעול מלכות ה'. המשכן מייצג רובד נוסף במוטיבציה של ישראל - מצווה המבוקשת, מצווה שצריכים אותה, שצמאים לה. הפירוט הרב הוא התשובה לתפילת לבם של ישראל, המענה למשאלתם. מכיון שחשק ישראל במצווה זו, נענה להם הקב"ה והדריכם צעד-צעד, כפתור ופרח, טבעת ובריח, כיצד להגשים את מטרתו-מטרתם: "ושכנתי בתוכם".